

HELL ROLAND

Kádár János a magyarországi államszocializmus vezető politikusainak emlékezetében

Kádár János politikai pályafutását sokan különbözőképpen értékelik, karrierjének megítélése rendkívül ellentmondásos, sok szempontból vitatott. A Kádár névvel fémjelzett időszak a magyar történelem közelmúltjának részeként a társadalom többsége számára a személyes élettörténet része. Kádár János véreskezű diktátor? Vagy olyan államférfi, aki a szocialista blokkban a legmagasabb életszínvonalat és az adott körülmények között elérhető legnagyobb jólétet teremtette meg népének, puritán életvitelű politikus, aki ma is sokak emlékezetében él? Írásomban azonban nem az átlagemberről szólok, hanem egy szűkebb csoport, a Kádárt közelebbről ismerő, vele hosszabb vagy rövid ideig együtt, vagy a közelében dolgozó, volt pártállami politikusok személyes emlékei alapján próbálom meg újraalkotni a politikus alakját. A visszaemlékező egykori politikai vezetők mindegyike magas funkciókat töltött be a kádári puha diktatúra időszakában; a magyar társadalom többségével ellentétben személyes és rendszeres munkakapcsolat kötötte őket az ország és az állampárt akkori első számú vezetőjéhez. Ebből nyilvánvalóan adódik, hogy az ő emlékeikben – a személyes ismeretség folytán – Kádár János emlékezete eltér az első titkárt csak közvetetten, közszereplőként ismerő tömegek Kádár-képétől. Ugyanakkor nem állítom, hogy az általuk közvetített Kádár-kép hitelesebb lenne mindenki másénál, csupán speciális helyzetük okán, az államszocializmus hatalmi elitjének részeként lehetőségük adódott rá, hogy az első számú politikai vezetőt olyan oldaláról is kisebb vagy nagyobb mértékben megismerjék, amelyre az átlagpolgárnak érthető módon nem adódott lehetőség. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a közvetlenebb ismeretség, a hosszabb vagy rövidebb ideig tartó munkakapcsolat egyáltalán nem jelenti, hogy emlékeiből objektívebb Kádár-portré fog ki-

rajzolódní. Evidens módon közrejátszik bennük a pozitív vagy negatív irányú elfogultság, hiszen az egykor magas funkciókat betöltő emlékezők karrierútjának alakulása a legtöbb esetben szorosan kapcsolódik Kádár Jánoshoz és politikájához. Ennélfogva minden visszaemlékezés szükségszerűen szubjektív, és nemcsak Kádár Jánosról szól, hanem valamelyest felfedi az emlékezők saját viszonyulását is 1989 előtti politikai pályafutásukhoz, a magyarországi államszocializmus politikai berendezkedéséhez, pontosabban annak kádári változatához, s természetesen személyes viszonyukat is Kádárhoz és annak életművéhez. Úgy vélem azonban, hogy a szubjektivitás ebben az esetben nem hátránya, hanem inkább értéke ezeknek a visszaemlékezéseknek, éppen ez teszi őket különlegessé. Ugyanakkor a Kádárra emlékező egykori állami és pártvezetőkről sem mondható el, hogy mindegyikük akár csak megközelítően azonos módon ítélné meg Kádárt, az embert és a politikai vezetőt, vagy értékelné politikai pályafutását, bár a közös elemek természetesen viszonylag jól kirajzolódnak.

Munkám során többféle forrás volt a segítségemre. Kádárról a rendszerváltás óta számos tanulmány, életrajzi kötet megjelent, amelyek szerzői gyakran hivatkoznak az általuk készített interjúkra egykori magas rangú kommunista állami és pártvezetőkkel. A források második csoportját ezen személyek publikált emlékiratai, interjúkötetei képezik, amelyekben a legtöbbjük szól Kádár Jánoshoz való viszonyáról, személyes élményeiről is. Időnként rövidebb portét is rajzolnak róla, s néhányan a Kádár-életmű szubjektív értékelésére is vállalkoznak. Közülük mind terjedelme, mind részletessége okán fontosnak tartom kiemelni Berecz Jánost, a Központi Bizottság egykori titkárát és írói munkásságát, aki önéletrajzi kötetein túl jelen írás elkészültéig három kötetet is publikált kifejezetten Kádár Jánosról.¹ Részletesen megtudhatjuk belőlük, hogyan viszonyult a nyolcvanas évek egyik legbefolyásosabb politikusa a párt első számú vezetőjéhez, és miként értékeli annak politikai pályafutását.

A következő forráscsoportot az 1956-os Intézet Oral History Archívumában található életútinterjúk képezik, amelyek között sokban fellelhetők

¹ BEREZ János: *Kádár élt... 1. „Aki nincs ellenünk.”* Duna Könyvkiadó, Budapest, 2008; BEREZ János: *Kádár élt... 2. „... az velünk!”* Duna International, Budapest, 2008; BEREZ János: *Kádár élt... 3. Emberek, esetek, emlékek. Avagy: mire vadászott Kádár?* Duna International, Budapest, 2010.

Kádárral kapcsolatos emlékek is.² Vitézy László *A legvidámabb barakk* című dokumentumfilm-sorozata témám szempontjából szintén értékes forrásnak tekinthető, hiszen az ott megszólaló politikusok közül jó néhányan beszélnek munkakapcsolatukról Kádár Jánossal, értékelik politikusi tevékenységét vagy adnak jellemzést a személyiségéről.³ A felhasznált források utolsó csoportját az egykori állami és pártvezetőkkel készített saját interjúk, háttérbeszélgetések alkotják, amelyekben az interjúalanyok kitértek Kádár Jánossal való munkakapcsolatukra is, közölték személyes benyomásait, néhányan pedig a kádári életút értékelésére is vállalkoztak.

A visszaemlékezések értelmezésének keretei

Szükségesnek tartom az emlékezők körét közelebből is meghatározni, hiszen politikai pályafutásukat a legtöbb esetben komolyan befolyásolták Kádár János káderdöntései, amelyek időnként meghatározó jelentőségűek voltak. Mondhatni, kivétel nélkül az államszocializmus politikai elitjének legfelsőbb szintjeihez tartoztak, értve ezen, hogy a Politikai Bizottság, illetve a KB Titkárság tagjai voltak, esetleg a központi apparátus osztályvezetőiként (egy esetben osztályvezető-helyettesként),⁴ illetve a kormány tagjaként tevékenykedtek. Elmondható tehát, hogy az adott politikai rendszerben elfoglalt pozíciójukat tekintve mindannyian kulcsszereplők voltak, akik komoly döntéshozói jogkörrel és az adott időszakban sokak által irigylt szimbolikus tőkével rendelkeztek.

Munkám során a következő politikusok Kádárral kapcsolatos, írott vagy filmfelvétel formájában publikált visszaemlékezéseit tekintettem át, valamint saját interjúmat használtam fel kisebb vagy nagyobb mértékben és vontam le belőlük következtetéseimet: Aczél György, Berecz János, Biszku Béla, Csehák Judit, Czinege Lajos, Gáspár Sándor, Havasi Ferenc, Hány Béla, Huszár István, Katona István, Kállai Gyula, Kárpáti Ferenc, Lakatos

² Ezekből tett közzé egy válogatást Kőrösi Zsuzsanna és Molnár Adrienn a *Rubicon* történelmi folyóirat *Kádár-életút* című tematikus számában. KÖRÖSI Zsuzsanna–MOLNÁR Adrienn: Kádár János a kortársak emlékeiben. Összeállítás az 1956-os Intézet Oral History Archivumának életútinterjúiból. *Rubicon*, 2000/7–8.

³ VITÉZY László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* 1–15. rész. Magyar dokumentumfilm-sorozat. Készült: 1989–1991.

⁴ Hány Béla.

Ernő, Lukács János, Németh Károly, Nyers Rezső, Papp János, Pozsgay Imre, Szabó István, Szűrös Mátyás és Vass Henrik. Természetesen a felsorolt személyek visszaemlékezéseikben nagyon különböző terjedelemben és részletességgel tértek ki Kádár Jánosra, így evidens, hogy azok a jelen feldolgozásban sem azonos súllyal szerepelnek. Továbbá a válogatás a magam részéről sem mentes a szubjektivitástól, mivel írásomban az általam valamilyen szempontból leginkább érdekesnek vélt motívumokat, közös jellemzőket vagy figyelemre méltó különbségeket próbálom kiemelni a Kádárral kapcsolatos politikusi visszaemlékezések szerencsére egyre gazdagodó tömegéből.

De mielőtt az általuk megrajzolt Kádár-portrékat ismertetném, úgy vélem, érdemes lehet kicsit elidőzni az emlékeiket közreadó politikusoknál. Ismételten fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a felsorolt személyek mindegyike szorosan kötődött az államszocializmus kádári változatához, és legtöbbjük saját bevallása szerint is őszintén elfogadta azokat az ideológiai tételeket és magáénak vallotta azt az eszmerendszert, amelyből a létező szocializmus építkezett. Közülük jó néhányan, ha korrekciókkal is, de alapjában ma is vallják és elismerik a jelentős részben Kádár János által megalapozott és működtetett politikai berendezkedés vélt vagy valós eredményeit, és úgy tartják, az az időszak a hibák ellenére is pozitív, prosperáló időszaka volt hazánk történelmének. Magától értetődően interpretációjukat nem feladatom pozitív vagy negatív előjellel ellátni, pozitívan vagy negatívan minősíteni, csupán hangsúlyozni szeretném: világnézetük bizonyosan nem választható el attól a képtől, amelyet az általuk is képviselt politikai rendszer első számú vezetőjéről őriznek az emlékezetükben.

Rövid kitérőként említeném csak, hogy az emlékezést, annak mélységét, de bizonyos tekintetben talán tartalmát is befolyásolhatja, hogy azokat mikor és milyen formában (interjú, emlékirat stb.) rögzítették. Az 1991-ben elhunyt Aczél György, vagy a Vitézy Lászlónak 1989 és 1991 között interjút adó egykori állami és pártvezetők nem hosszabb időtávlatból tekintettek vissza, hanem emlékeik még nagyon is frissek voltak, ellentétben például a rendszerváltás után majd húsz évvel készült megnyilatkozásokkal, amelyekben a kádári életmű talán néhány szempontból átértékelődhetett, árnyaltabbá válhatott.

Melyek azok a további lehetséges szempontok, amelyek szintén befolyásolhatják az államszocializmus vezető politikusai által megrajzolt Kádár-képet?

1) Fontos tényező lehet a visszaemlékezők életkora és szocializációja, pontosabban, hogy milyen hosszú időt töltöttek el vezető pozícióban Kádár János közvetett vagy közvetlen munkatársaként, hogyan, milyen módon és mikor váltak a kommunista hatalmi elit részévé. Leegyszerűsítve: mondható-e, hogy a Kádár-korszak bizonyos szakaszában a politikai rendszer működtetése szempontjából kulcsszerepet töltöttek be?

2) Mennyire álltak közel Kádárhoz, milyen volt, pontosabban volt-e egyáltalán a kollegiálison túlmutató bármiféle személyes, emberi kapcsolatok az első titkárral?

3) A visszaemlékező politikusok hogyan viszonyultak az 1989–1990-ben lezajlott politikai átmenethez, életútjuk miként alakult a rendszerváltást követően, folytatták-e aktív politikai pályafutásukat 1990 után is, és ha igen, miként találták meg helyüket az új, megváltozott körülmények között?

Nyilván más szempontok is szóba jöhetnek, de úgy gondolom, a fent említettek mindenképpen figyelmet érdemelnek, amikor azt vizsgáljuk, milyen körülményeket szem előtt tartva érdemes olvasni a Kádárral kapcsolatos visszaemlékezéseket.

Mindezek után úgy vélem, feltehető az a kérdés is: milyen személyes motívumok befolyásolhatták a visszaemlékezőket saját Kádár-portréjuk megrajzolásakor. Az egyes politikusoknál nagyon különböző motívumok figyelhetők meg: az erős kötődés a kádári örökséghez a lojalitás Kádár személye, illetve tiszteletadás politikai életműve iránt; vagy az igyekezet objektívebb (nem feltétlenül negatív) értékelésre, esetleg az elutasítás, például korábbi politikai meggyőződésük meghaladására való törekvés formájában; de van, hogy feltehetően egyfajta sértettség is közrejátszik a megítélésben. Az emlékezők egy része bevallottan is ápolni kívánja a kádári örökséget, míg mások nyíltan elutasítják, a maguk részéről meghaladottnak tartják.

Feltehetjük azt a kérdést is, hogy az adott politikus milyen mértékben azonosítja Kádár személyét az államszocializmus általa megvalósított modelljével, amelynek a visszaemlékező is aktív részese, tevékeny alakítója volt, osztozva vele a sikerekben és a felelősségben egyaránt. Tesz-e, s ha igen, milyen módon tesz különbséget Kádár és rendszere között? Felfedezhető-e az adott visszaemlékezésben az önigazolásra való törekvés, például a Kádár és rendszere iránti túlzott pozitív elfogultság vagy majdhogynem kritikátlanosság formájában? Esetleg érzékelhető az utólagos megértés és józan mérlegelés szándéka, vagy ellenkezőleg, a teljes elutasítás? Milyen mértékben tudnak,

akarnak az emlékeiket közreadó politikusok kritikusan viszonyulni Kádár Jánoshoz és életművéhez, továbbá az általuk megfogalmazott kritika mire irányul elsődlegesen? Úgy vélem, érdemes az államszocializmus vezető politikusainak Kádár-képét a fent említett szempontokat és személyes motívumokat szem előtt tartva tanulmányozni.

Kádár János portréja a visszaemlékezések alapján

A rengeteg közös motívum ellenére a kép több szempontból ellentmondásos. Az első titkárt egykor közelről ismerők véleménye, megítélése Kádár János személyének, politikájának és életútjának egyes elemeit illetően nemegyszer szögesen ellentétes a visszaemlékezésekben. Ugyanakkor a visszaemlékezéseknek van egy nagyon jól körülhatárolható témaköre, amelyről rendszerint a Kádárra emlékezők többsége magától is beszél, illetve az interjúk készítői is tipikusan azonos témákra kérdeznek rá. Írásomban ezek közül emelek ki néhányat.

A következő kérdések merülnek fel visszatérően egy-egy Kádár-visszaemlékezésnél: 1) Kádár János személyisége és életvitele; 2) munkatílusa és vezetői stílusa; 3) Kádár munkatársaihoz és a többi pártvezetőhöz való viszonya; 4) a kádári káderpolitika; 5) Kádár János történelmi szerepe és politikai pályafutásának értékelése.

Kádár János személyisége

Kádár személyiségéről a sok közös pont mellett nagyon eltérő véleményekkel is találkozhatunk. Az életmódjával kapcsolatos visszaemlékezések inkább egy irányba tartanak, kiemelve a pártvezető puritánságát, az anyagiakkal kapcsolatos visszafogottságát. Berecz János egykori főnökéről szóló visszaemlékezései különösen sok adalékkal szolgálnak erről, de jó példa erre Pozsgay Imre leírása is, amely érzékelteti Kádár hozzáállását a vadászat-hoz. „Kádár például kitűnő, minden szabályt tiszteletben tartó, de az előnyöket elutasító vadász volt. Azért tévednének, akik azt hinnék, hogy vadásztársai lesték az alkalmat, hogy a közelében lehessenek. (...) Kádár ugyanis elutasított minden előnyös pozíciót. S ezt elvárta a vadászat minden résztvevőjétől. Elutasított minden előzékenységet és a neki járó standot sorshúzással választotta meg. Ezzel a többi vadásztársat is hasonló magatartásra kényszerítette.”⁵ Váncsa Jenő volt mezőgazdasági miniszter vissza-

⁵ POZSGAY Imre: *Koronatanú és tetteistárs*. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 132.

emlékezése is azt igazolja, hogy az első titkár jelenlétében a vadászatok mindig fegyelmezetten a vadászetika szigorú betartása mellett zajlottak: „Nem engedett bratyi szellemben vadászatokat. A vadásztatás során fölmerült mindig az, hogy a fácányúkot is szabad-e löni, vagy csak a kakast? Az egyik igen magas rangú PB-tag egy alkalommal odajött hozzám a vadásztatás megkezdése előtt, és rákérdezett: ugye, ma mindent lövünk? Kádár János még nem érkezett meg... Elég az hozzá, hogy odajött a kolléga, és mondta nekem, hogy mindent lövünk, én mondtam, hogy hát azért várjuk meg vele, elég az hozzá, hogy befutott az Öreg, és kérdezte tőlem, ugye szabályosan csak kakast lövünk? Én ránéztem az illető barátomra, és mondtam neki, igen, csak kakast fogunk löni.”⁶ Pozsgay másutt is utal rá, hogy Kádár utasíttatás, parancsolgatás helyett inkább a példaadással kívánta környezete tudomására hozni elvárásait, a követendő magatartást.⁷ Ugyanakkor a volt államminiszter nem feltétlenül pozitívan értékeli Kádár puritánságimázsát, amelyet önmagáról sugallt. „Kádár személyes életében is puritán volt. Ebben is a nagy zsarnokok példáját követte. Kádár az országon véghezvitt rontását azzal is növelte, hogy ezt a puritán képet mutatta. Olyan emberként igyekezett feltűnni, aki – szavait használva – »a gyalogosok pártján van«, aki a munkáséletformát tartja követendő példának. Hogy az általa elképzelt munkáséletforma miféle, azt nagyon nehéz volt megtudni.”⁸

Lakatos Ernő, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának korábbi vezetője azok közé tartozik, akikben rendkívül pozitív kép él Kádárról mint emberről. A volt osztályvezető személyes élményei alapján humánus, érző szívű magánembernek látta Kádárt, aki őszinte együttérzést tanúsított a szegénysorsúak és elesettek problémái iránt, mivel a volt pártvezetőnek úgyszintén nehéz gyermekkor jutott.⁹ Berecz János, Lakatoshoz csatlakozva, úgyszintén jóérzésű, érzékeny emberként írta le, aki nem mutatott érdeklődést a fényűzés és a hivalkodás iránt, s „voltaképpen egész életmódja valami mély természetességet sugallt”.¹⁰ Kárpáti Ferenc volt honvédelmi miniszter nagyon közvetlen, másokat tiszteletben tartó emberként emlékszik Kádárra.¹¹

⁶ Majtényi György idézi Váncsa Jenővel készített interjújából. MAJTÉNYI György: *K-Vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009. 115.

⁷ POZSGAY Imre: i. m. 148.

⁸ Uo. 148–149.

⁹ Beszélgetés Lakatos Ernővel, 2011. december 14.

¹⁰ BEREZ János: *Kádár élt... 2.* I. m. 181.

¹¹ KÁRPÁTI Ferenc: *Puskalövés nélkül...* Duna International, Budapest, 2011. 128.

Berecz János mellett talán a hozzá emberileg leginkább közel álló Aczél György adott terjedelmesebb, összefüggő leírást Kádár János emberi oldaláról, személyiségéről.¹² Aczél rendkívül művelt, okos és olvasott politikusként jellemezte Kádárt, aki ugyanakkor megmaradt munkásnak, és „hiányzott belőle az autodidakták nagyképűsége” is. Szerette a természetet, szívesen járt vadászni, ugyanakkor a vadászat során mindig mértékletességet tanúsított. Mások mellett Aczél is fontosnak tartotta kiemelni Kádár zárkózottságát, tartózkodását a nyilvánosságtól, amely egyaránt fakadt óvatosságából és szerénységéből. Távol állt tőle, hogy hatalomvágy vezérelje a cselekedeteit. Aczél szerint nem törekedett rá, hogy ő legyen a párt első embere, „a hatalmat nem célnak, nem eszköznek, hanem szolgáltnak tekintette, félt tőle”.

A zömmel pozitív vagy semleges visszaemlékezések közül kitűnik Vass Henriknek, az MSZMP KB Párttörténeti Intézete igazgatójának a véleménye, akinek – bár összességében pozitívan nyilatkozik Kádár politikai pályafutásáról és történelmi szerepéről – az első titkárral mint magánemberrel kapcsolatos személyes benyomásai inkább negatívnak mondhatók. Bár állítása szerint nem érzett iránta ellenszenvet, és osztotta azok véleményét, akik Kádárt szerény és puritán embernek ismerték, úgy vélekedett, hogy ezen tulajdonságai hiúsággal párosultak.¹³ További gyengeségként róta fel, hogy nem kedvelte a szuverén embereket, valamint hogy sajátos „munkásöntudatából” kifolyólag ellenszenvvel viseltetett az értelmiségiekkel szemben. (Ezt mások is felelegették.) Ugyanakkor Vass hangsúlyozta, hogy ami a kultúrát illeti, azt Kádár nagyon is fontosnak tartotta.¹⁴

Kádár munkastílusa és vezetői stílusa

Másodikként említhető visszatérő téma Kádár János munkastílusa, vezetési stílusa. Annak leírásában, miszerint Kádár keményen dolgozó, hatalmas munkabírási, a rendet és a fegyelmet önmagától és környezetétől is megkövetelő vezető volt, az emlékezések nem sokban különböznek.¹⁵

¹² ACZÉL György: Középkép Kádárról. Életút vázlat Aczél György hagyatékából. Közli: VIDA István. *Rubicon*, 2000/6. 5–6.

¹³ VASS Henrik: *Egy életút a XX. században. (Találkozásom a történelemmel)*. MTA Történettudományi Intézete–Glória Press Kiadó, Budapest, 2003. 291.

¹⁴ Uo. 295–296.

¹⁵ Például Vitézy László interjúja Papp Jánossal. VITÉZY László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk)* I. m. 11. rész, Beszélgetés Lakatos Ernővel, 2011. december 14.; POZSGAY Imre: i. m. 146.

Berecz János megfogalmazásában: „puritán szemlélete a munkában is megnyilvánult. Az apparátust, mint olyat, nem kedvelte, de tudta, hogy nélkülözhetetlen, így elviselte. (...) Kevés emberrel dolgozott. A többi kormányzó testvérpárttal összehasonlítva nálunk volt a legkisebb a munkatársak száma. Az anyagiakkal, az emberi erőforrásokkal való takarékoság azonban néha odavezetett, hogy nem használták ki a rendelkezésre álló szellemi kapacitást.”¹⁶

Vezetési stílusának értékelésben már inkább felfedezhetők különbségek. A volt állami és pártvezetők egy része ugyanis kritikát fogalmaz meg Kádár vezetési gyakorlatával szemben, bírálja a döntéshozatali folyamat során tapasztalható tekintélyelvűséget. Bár nem vitatják, hogy főként uralma első időszakában lehetett ellentmondani neki, vitatkozni vele,¹⁷ azonban számos emlékező kiemeli, hogy az utolsó szó végül mindig az övé volt. Szóvá tette ezt többek között Biszku Béla, Kállai Gyula, Aczél György¹⁸ és Huszár István is. Ugyanakkor Huszár, aki 1975 és 1980 között volt a Politikai Bizottság tagja, és részt vett annak ülésein, utalt rá, hogy mielőtt meghozta a döntést, a vitát nem csupán engedte, de bátorította is.¹⁹ Ezt a véleményt erősíti meg Szűrös Mátyás az Oral History Archivumnak adott interjúja is egy későbbi időszakra vonatkozóan. „Én 1983-ban lettem a Központi Bizottság külügyi titkára, és ekkor már élénk viták voltak a Politikai Bizottság ülésein. Mindenkinek volt lehetősége, hogy az adott kérdéssel vagy javaslattal kapcsolatban kifejtse álláspontját. Komoly viták voltak, meg kell mondani, hogy ez nem volt mechanikus és formális. Ugyanakkor volt ennek egy olyan vonása is, hogy a Politikai Bizottság ülésein elhangzottakat, az adott kérdést, javaslatot, vitát az első titkár – később ugye főtítkár lett Kádár János –, a főtítkár foglalta össze. Az ő szava volt a döntő, hogy hogyan foglalja össze, és mire tesz javaslatot. (...) Végül is az ő akarata érvényesült.”²⁰

Ezzel szemben Biszku Béla, aki 1978-ban lényegében kivált a vezetésből, azt kifogásolta, hogy a hatvanas évek közepétől a döntéshozatalt megelőző vita lassanként háttérbe szorult, és a tekintélyelv egyértelműen

¹⁶ BEREZ JÁNOS: *Kádár élt...* 2. I. m. 185.

¹⁷ GÁSPÁR SÁNDOR-interjú. Készítette Kozák Márton 1989–90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 220. sz. 182.

¹⁸ ACZÉL GYÖRGY: i. m.

¹⁹ ROGER GOUGH: *Kádár János, a jó elvtárs?* J LX Kiadó, Budapest, 2006. 269.

²⁰ KÖRÖSI ZSUZSANNA–MOLNÁR ADRIENN: Kádár János a kortársak emlékeiben. Összeállítás az 1956-os Intézet Oral History Archivumának életútinterjúiból. *Rubicon*, 2000/7–8. 97.

uralkodóvá vált Kádár vezetési gyakorlatában.²¹ Vitézy Lászlónak adott interjújában Kállai Gyula szintén felrótta Kádárnak, hogy mellőzte a kollektív döntéshozatalt, és lényegében semmi nem történhetett az egyetértése nélkül. Példaként említette, hogy amennyiben Kádár távol volt a Politikai Bizottság ülésétől, valamelyik munkatársa ismertette, hogy az első titkár hogyan vélekedik egy-egy előterjesztésről, ilyen módon befolyásolva a vita kimenetelét.²²

Csehák Judit volt miniszter, a Politikai Bizottság egykori tagja a következőképpen látta az idős Kádár vezetői képességeit: „A vezetői képességei jók voltak. Döntésképes volt. Legalábbis ahogy egy hagyományos autoriter vezetőt ma is elgondolunk. Ilyen szempontból nem volt egy csapatjátékos, tehát az én ízlésem szerint nem volt jó vezető. Tehát nem az a fajta főnök volt, aki animálni tudta a munkatársait, sokkal inkább a tekintélye volt az, ami teljesítményre ösztönözte a körülötte dolgozókat, semmint az, hogy közösen gondoltunk volna ki valamit, és az »együtt megcsinálni« élménye hatott volna át bennünket. Ilyen szempontból tehát ma már nem mondanánk korszerű vezetőnek.”²³

A fentiekkel ellentétben Papp János volt belügyminiszter a rendszerváltás környékén úgy emlékezett Kádárra, mint aki nagyon hitt a kollektív vezetésben, de azzal a körülötte lévők visszaéltek.²⁴

Kádár viszonya munkatársaihoz és a többi pártvezetőhöz

Elmondható, hogy a visszaemlékezések alapján talán abban mutatkozik egyetértés az egykori állami és pártvezetők között, hogy egyértelműen nagyon magányos emberként írják le Kádárt: a munkatársaival való kapcsolatát szívélýesség, ugyanakkor nagyfokú távolságtartás jellemezte. Úgy vélem, ennek megítélésében nincs jelentős eltérés Havasi Ferenc, Pozsgay Imre, Nyers Rezső, Gáspár Sándor, Aczél György, Czinege Lajos, Hány Béla, Szűrös Mátyás, Huszár István vagy Németh Károly visszaemlékezésében sem.

²¹ Vitézy László interjúja Biszku Bélával. Vitézy László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 6. rész.

²² Vitézy László interjúja Kállai Gyulával. Vitézy László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 11. rész.

²³ Beszélgetés Csehák Judittal, 2011. november 16.

²⁴ Vitézy László interjúja Papp Jánossal. Vitézy László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 11. rész.

Havasi Ferenc volt gazdaságpolitikai KB-titkár elmondása szerint például együttműködésük során nem került közel emberileg Kádárhoz: ő a hivatalos ügyekről magánkörben nem is volt hajlandó beszélgetni, tehát nála nem lehetett elérni semmit kerülőúton.²⁵ Nyers Rezsővel való kapcsolata a hosszú ismeretség ellenére szintén nem terjedt túl a korrekt kollegiális együttműködésen. Nyerssel szemben Kádár általában visszafogottan viselkedett.²⁶ Czinege Lajos volt honvédelmi miniszter is zárkózott embernek írta le a párt első titkárát, akivel – mint a Vitézy Lászlónak adott interjújából kiderül –, nem került bizalmasabb kapcsolatba.²⁷ Huszár István úgy érezte: bár „Kádár vágyik a barátságra”, habitusából adódóan magányos ember volt, aki nem engedett másokat közel magához.²⁸ Szűrös Mátyás a KB volt külügy titkára is a tartózkodó, de tekintélyes vezető képét őrizte meg emlékeiben a politikusi karrierje csúcán álló első titkárról. „Meg kell mondani, hogy Kádár János abban az időben még igazán kemény magatartású ember volt. Ő nem tegeződött a kollégáival sem, csak néhányval közülük. Nagyon adott arra, hogy bizonyos távolságot tartson a munkatársaival is. Láttam, hogy egy bizonyos tartása van, kemény ember volt ő eredetileg. Aztán, ahogy öregedett, úgy vált atyáskodóvá.”²⁹

Háry Bélának szintén nem volt a munkatársi viszonyon túl emberi kapcsolata Kádárral. Úgy vélekedett, hogy Kádár csak nagyon kevés emberhez tudott közelebb kerülni a környezetéből, és csupán alig néhányval tegeződött. Háry emlékei szerint Aczél Györggyel, Gáspár Sándorral, Brutyó Jánossal és bizonyos időszakban Fock Jenővel ápolt szorosabb emberi kapcsolatot.³⁰

Gáspár Sándor, aki különböző párt- és szakszervezeti funkciókat töltött be, évtizedeken keresztül szoros munkakapcsolatban állt Kádárral, s zárkózottságát többek között a börtönben eltöltött évekre és az ötvenhatos eseményekre vezeti vissza. „A börtön is meg az 56 is együttesen hagyott benne nyomokat; ő egy életvidám ember volt, nem volt soha bohém, de

²⁵ KOLTAY GÁBOR–BRÓDY PÉTER: „Érdemei elismerése mellett...” *Beszélgetések Havasi Ferencel*. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989. 80.

²⁶ HUSZÁR TIBOR: *Beszélgetések Nyers Rezsővel*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2004. 323.

²⁷ Vitézy László interjúja Czinege Lajossal. VITÉZY László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 7. rész.

²⁸ ROGER GOUGH: i. m. 385.

²⁹ KÖRÖSI Zsuzsanna–MOLNÁR Adrienn: iI. m. 96.

³⁰ Vitézy László interjúja Háry Bélával. VITÉZY László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 8. rész.

szerette a társaságot, és 56 után nagyon visszavonultan élt, hermetikusan elzárta magát minden privát érintkezéstől. Csak a hivatalos érintkezések meg a protokoll jellegű munkalátogatások által voltunk kapcsolatban a napi életben.”³¹ Kádár és közeli munkatársai viszonyának alakulására úgy emlékezett vissza, hogy Kádár „....régén nagyon szeretett sakkozni, szeretett kártyázni, szeretett vadászni, szolidan, azt hiszem, utoljára 15 éve hogy kártyázott, sakkoztunk 20 éve. És én is úgy voltam vele, hogy ő ugye nem szól, nem hív, ha én szóltam, bármikor szívesen fogadott akár mire. De én is úgy voltam, ha ő nem szól, miért szóljak, és így szép lassan elmaradtak a sakkok is, elmaradtak a kártyák is, nem kettőnk között, de általában elhidegült a viszony, a vezetők közti viszony tartalmatlanná, üressé, hivatalossá vált, nem volt benne semmi bensőséges, emberi, ennek én is próbáltam az okát keresni, mert nem az emberek hibájaként könyveltem el, hanem a rendszer fogyatékoságaként.”³²

A szintén hosszú ideig a pártvezetés első vonalához tartozó Németh Károly ugyancsak korrekt munkakapcsolatról beszélt. Elmondta, hogy emberileg nem kerültek közelebb egymáshoz, aminek okát Kádár habitusából eredeztette. Megfigyelései szerint általánosságban elmondható, hogy nem tudott közelebb kerülni a munkatársaihoz; ez alól talán csak egy-két ember, például Aczél György vagy Sándor József személye jelentett kivételt.³³

A politikai vezetésből Kádárhoz köztudottan legközelebb álló Aczél György is magányos, zárkózott emberként írta le a párt első emberét. A befelé fordulásra való hajlama idővel erősödött is, mivel a hatalom csúcán töltött évei elején megtapasztalhatta, hogy a más pártvezetőkkel kialakult baráti kapcsolatait párton belüli ellenlábasai politikai fegyverként ellene használhatják. A rendszeres ultizással például azt követően hagyott fel, hogy Kállai a Politikai Bizottság egyik ülésén azzal vádolta meg: a politikai és személyi kérdésekkel kapcsolatos döntések valójában a kártyaasztal mellett születnek.³⁴

Kállai Gyula volt miniszterelnök érezhetően nehezteléssel emlékezett vissza Kádárral való, nyilvánvalóan nem minden konfliktustól mentes

³¹ Gáspár Sándor-interjú. 250.

³² Uo. 259.

³³ Vitézy László interjúja Németh Károllyal. VITÉZY László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 11. rész.

³⁴ Aczél György: i. m. 6.

kapcsolatára. Elmondása szerint Kádár egyértelműen visszautasította azt a törekvését, hogy a hivatalos érintkezésen túlmenően emberileg is jobban megismerjék egymást. Példaként említette, hogy az ötvenhat utáni években javaslata elől, miszerint a szűkebb pártvezetés tagjai személyesen és családirag is közelebb kerülhetnének egymáshoz, arra való hivatkozással tért ki, hogy mindenki azzal barátkozik és jön össze, akivel akar. Kállai másodszor 1960-ban próbált jobb viszonyt kialakítani Kádárral, amikor születésnapj ünnepségére invitálta. Kádár elfogadta ugyan az invitálást, de a vacsorán tanúsított tartózkodó viselkedése és a meghívás viszonzásának elmaradása egyértelműen jelezte, hogy nem hajlandó nyitni Kállai irányába.³⁵

Pozsgay Imre Kádár munkatársaihoz való kapcsolatát illetően úgy emlékszik, hogy „csak feltétel nélkül odaadó, alkalmazkodó és a gondolataiban is olvasni tudó embereket tűrt meg maga körül”.³⁶ Pozsgay név szerint említi Katona Istvánt, a Központi Bizottság Irodájának vezetőjét és Óvári Miklós KB-titkárt, mint akik megfeleltek a fent említett kívánalmaknak, mindvégig mellette maradtak, és akik mellett Kádár is végig kitartott.

A kádári káderpolitika

Kádár János káderpolitikája, a vezetők kiválasztásának gyakorlata természetesen nem választható el a munkatársaihoz és a többi pártvezetőhöz fűződő viszonyától. Úgy vélem, érdemes kiemelt figyelmet szentelni ennek a kérdésnek; noha a visszaemlékezők többsége összességében kedvezően ítélte meg Kádár politikai irányvonalát, káderpolitikájához mégis sokan kritikusan viszonyulnak. Nem egy volt állami és pártvezető Kádár emberi gyengeségének a megnyilvánulását látta abban, ahogy a vezetőket pozícióba állította, illetve felmentette; nem helyeselték a vezetés összetételének stabilitására irányuló túlzott törekvését, a nyilvánvalóan alkalmatlan, vezető beosztású káderek iránti túlságosan elnéző és humánus magatartását.

Ezzel kapcsolatban még a Kádár-életműről a legnagyobb elismeréssel szóló Lakatos Ernő is úgy fogalmazott: ha szükséges valami kritikát mondani róla, akkor ezen a téren látott Kádárnál hiányosságokat. Bár jó emberismerőnek tartotta őt, a káderekkel kapcsolatos döntéseinek motívu-

³⁵ Vitézy László interjúja Kállai Gyulával. VITÉZY László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 8. sz.

³⁶ POZSGAY Imre: i. m. 147.

mait nem nagyon tudta megérteni. Kádár még akkor sem mutatott kellő határozottságot az azonnali lecserélésre, ha valaki új pozíciójában nem felelt meg az előzetes várakozásoknak. „Jó emberismerő volt, de talán túl humánus az emberi gyengékkel meg hibákkal szemben.”³⁷ Vass Henrik szintén úgy látta, hogy az elhibázott döntések közül a káderpolitikában terhelte Kádárt leginkább személyes felelősség. Felrótta neki, hogy rendszerint olyan vezetőket választott maga mellé, akik fenntartás nélkül kiálltak mellette, támogatták őt; ugyanakkor ez azzal a hátránnyal járt, hogy az önállóan gondolkodó, fiatal kádereknek ebben a környezetben kevesebb lehetőségük nyílt képességeik kibontakoztatására.³⁸ Csehák Juditban is negatív emlékek élnek az általa megismert idős pártvezető káderpolitikájával kapcsolatban. A Politikai Bizottságnak ebben az időben egyetlen női tagja többekhez csatlakozva úgy ítélte meg, hogy – a kritikát akkori önmagára is vonatkoztatva – nagyon kevés volt az önállóan gondolkodó és vitatkozni is hajlandó politikus a nyolcvanas évek kádári vezetéseiben.³⁹

Gáspár Sándor Kádárnak az alkalmatlan funkcionáriusok iránti elnéző magatartását a Rákosi-korszakban korábban sokuk által megtapasztalt és antihumánusnak tartott káderpolitikai gyakorlatra vezette vissza. Kádár úgy vélte, ha „...valakiről kiderül, hogy nem megfelelő, azért ne olyan lelketlenül csináljuk, ahogy a Rákosiék csinálták, mert nálunk a demokráciának nagy hagyománya nem volt (...) nálunk egy ember vagy egy évig magasztalt vagy a sárba taposott (...) itt nincs középút, pedig van középút is, és ha valaki azon a poszton nem jó, máshol azért még lehet jó.”⁴⁰ Gáspár szavai szerint: annak ellenére, hogy egy-két év elég volt ahhoz, hogy valakiről meg lehessen ítélni, alkalmas-e az adott funkció betöltésére vagy sem, Kádár a nyilvánvalóan nem megfelelő káderek elmozdítására jellemzően ennél csak jóval hosszabb idő után volt hajlandó elszánni magát.

Ugyanezt érzékelté Pozsgay Imre is, aki konfliktuskerülőként és a személyi ügyekben végtelenségig toleránsként jellemezte Kádár Jánost: „...soha nem akart szembenézni bizonyos dolgokkal (...) Ő rendszerint késleltette a reflexióit, németesen szólva spét-reakciói voltak.”⁴¹

³⁷ Beszélgetés Lakatos Ernővel, 2011. december 14.

³⁸ Vass Henrik: i. m. 294–295.

³⁹ Beszélgetés Csehák Judittal, 2011. november 16.

⁴⁰ Gáspár Sándor-interjú. 259.

⁴¹ *A tiszteletbeli köztársasági elnök. Pozsgay Imrével beszélget Mezey Károly.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2011. 31.

Vitézy Lászlónak adott interjújában a Kádár Jánossal szemben többszörösen is erős kritikát megfogalmazó Kállai Gyula szintén nem tartozott az első titkár káderpolitikáját helyeslők táborába. Kállai szavaival élve Kádár „veszedelmes káderpolitikát” folytatott, mert jellemzően könnyen befolyásolható, önálló véleménnyel nem rendelkező, politikailag súlytalan emberekkel vette körül magát, akiktől nem kellett tartania, és akiket belátása szerint rakosgathatott egyik pozícióból a másikba.⁴²

Kádár történelmi szerepe és politikai pályafutásának értékelése

Kádár János történelmi szerepének és politikai pályafutásának értékelése a korszak vezető politikusainak emlékezete alapján elég egyértelműen megrajzolható, bár természetesen a részletekben tapasztalhatók kisebb-nagyobb eltérések, illetve hangsúlyeltolódások. A visszaemlékezők döntő többsége a Kádár János névvel fémjelzett időszakot a magyar történelem prosperáló korszakaként értékelte, s ezért az érdemet elsősorban Kádár Jánosnak, az általa létrehozott és képviselt politikai irányvonalnak tulajdonították. Eszerint elismert tévedései és hibái ellenére Kádár János igazi államférfi, a 20. századi, de egyes esetekben az egész magyar történelem egyik legkiemelkedőbb alakja volt.⁴³ Véleményüket arra alapozták, hogy megítélésük szerint a magyar lakosság többsége a kezdeti időszakot követően, az életszínvonal emelkedését tapasztalva, lassacskán elfogadta Kádárt és az általa képviselt, a szocialista blokk többi országához képest sok tekintetben különutas politikát. Néhányan, például Berecz János és Lakatos Ernő kiemelték, hogy a magyar pártvezető az évtizedek során számos nyugati kollégája, például Willy Brandt, Helmut Schmidt vagy François Mitterrand szemében is megbecsülésnek örvendett, valódi partnerként tekintettek rá.⁴⁴ Kádár a volt állami és pártvezetők emlékezetében erős munkásöntudatú, meggyőződéses és elvhű kommunistaként őrződött meg, aki ugyanakkor pragmatikusan viszonyult az előtte álló problémák és feladatok megoldásához, mindig szem előtt tartva a „kisembereket”

⁴² Vitézy László interjúja Kállai Gyulával. VITÉZY László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 12. rész.

⁴³ Kádár János politikai pályafutását, életművét, a magyar történelemben játszott szerepét összességében pozitívan értékelte (a teljesség igénye nélkül) Havasi Ferenc, Katona István, Biszku Béla, Lakatos Ernő, Berecz János, Lukács János, Szabó István, Németh Károly, Kárpáti Ferenc és Vass Henrik is.

⁴⁴ BEREZ János: Milyennek láttam Kádárt? *Rubicon*, 2000/7–8. 72.; LAKATOS Ernő: *Kitépett lapok egy naplóból*. Leopárd Kiadó, Budapest, 1991. 10–11.

érdekeit: politikájában központi szerepet szánt a lakossági életszínvonal folyamatos növelésének. Egyesek, mint például Havasi Ferenc⁴⁵ és Szabó István,⁴⁶ a gazdasági reformoknak utat engedő politikust látták benne, míg mások azt hangsúlyozták, hogy a proletár internacionalizmus és a Szovjetunió iránti szilárd elkötelezettsége ellenére mégiscsak „elsősorban magyar kommunista”⁴⁷ volt, akinek érdeme, hogy „egy sajátos magyar arculatot volt képes adni a szocializmusnak”.⁴⁸ Berecz János megfogalmazása szerint: „Magyar ember volt. Érzékelte, felismerte a nemzet érdekeit, de azok érvényesítését a proletár internacionalizmus tiszteletben tartásával tartotta lehetségesnek. Így adódhatott az a lehetetlenül ellentmondásos helyzet, hogy semmibe vette, ki nem állhatta a román vezetőt, Nicolae Ceaușescu, mégsem lépett fel nyilvánosan az általa elfogadhatatlannak tartott politikájával szemben.”⁴⁹

Kádár 1956-ban és az azt követő néhány évben játszott szerepének értékelésére is érdemes kitérni, hiszen ez nagymértékben befolyásolhatja a Kádár egész politikai pályafutásáról, valamint a magyar történelemben betöltött szerepéről formált képet. Ezzel kapcsolatban a visszaemlékezők egy része elhárítja, hogy Kádárt közvetlen felelősség terhelte volna a tragikus végkifejlet kialakulásáért. Kádár '56-os és azt követő szerepét nem egy visszaemlékező úgy ítéli meg, hogy az adott nemzetközi és hazai körülmények között nem tehetett mást, a legkisebb rosszat választotta, nehéz történelmi küldetést vállalt.

A Kádár történelmi szerepét egyértelműen pozitívan (vagy inkább kedvezően) értékelők visszaemlékezései közül kiemelendőnek tartom Szabó Istvánnak, a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa volt elnökének szavait, aki éppen 1956-tal, pontosabban az azt követő megtorlásokkal, azok mértékével kapcsolatban fogalmazott meg erős kritikát az általa egyébként tisztelt és nagyra értékelt Kádár Jánossal szemben. Elmondása alapján ő maga 1962 után tudott azonosulni a kádári politikai irányvonallal.⁵⁰

A volt pártállami vezetők többsége fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy Kádár János politikai életútja és történelmi szerepének értelmezése

⁴⁵ KOLTAY Gábor–BRÓDY Péter: i. m. 82.

⁴⁶ Beszélgetés Szabó Istvánnal, 2011. szeptember 14.

⁴⁷ Vitézy László interjúja Hány Bélával. VITÉZY László (rend.): *Biszku és a többiek. (A legvidámabb barakk.)* I. m. 8. rész

⁴⁸ Beszélgetés Szűrös Mátyással, 2008. augusztus 27.

⁴⁹ BEREZ János: *Kádár élt... 2.* I. m. 80.

⁵⁰ Beszélgetés Szabó Istvánnal, 2011. szeptember 14.

során nem helyes azt az adott korszak nemzetközi és hazai kontextusából kiszakítva vizsgálni. Kádár történelmi szerepét úgy lehet reálisan értékelni, ha politikáját a többi szocialista ország első emberei által képviselt politikai irányvonallal vetjük össze. Hazai viszonylatban pedig a korábbi Rákosi-féle vezetéssel történő összehasonlítás is orientáló pontként szolgálhat annak eldöntésében, miként értékeljük a kádári életművet.

Konklúzió

A pártállam volt politikai vezetőinek visszaemlékezései alapján Kádár Jánosról adott vázlatos portré természetesen nem teljes, lehet és szükséges is tovább árnyalni. Úgy vélem azonban, mégis elmondtam valamit arról, hogy az egykor Kádár közelében, a politikai elit csúcán dolgozó kommunista politikusok milyen embernek, vezetőnek, munkatársnak látták a párt első emberét, hogyan értékelték pályafutását, a létező szocializmus általa megvalósított változatát. Emlékeik megosztásával nem csupán Kádárról, hanem saját magukról is sok mindent elmondtak. Feltehető a kérdés: összességében mennyiben látszik ambivalensnek a volt állami és pártvezetők Kádárról alkotott portréja? Úgy vélem, a kép minden ellentmondásossága ellenére is markánsnak és koherensnek mondható. A visszaemlékezések összevetése után jól megragadhatók azok a csomópontok, amelyekhez az emlékezők többsége pozitívan, vagy egyértelműen kritikusan viszonyult.

Azt gondolom, a feldolgozott kérdéskörök kapcsán is jól láthatóvá vált, hogy az emlékezők személyes életútja, a politikai átmenethez való viszonya gyakran milyen nagymértékben befolyásolta Kádárról és munkásságáról alkotott ítéletüket. Egyeseknél arról beszélhetünk, hogy a kádári örökséget vagy annak egy részét tudatosan vállalták, megőrizték, míg mások, különféle okokból következően, kritikusabban vagy kifejezett elutasítással viszonyulnak hozzá. Kádár és életműve értékelésekor ugyanis egyben saját viszonyulásukat is meghatározták, s bizonyos tekintetben önmön életútjukról is ítéletet mondtak.

Visszaemlékezéseik alapján elmondható, hogy például a Kádárhoz szorosan kötődő Berecz János, Lakatos Ernő és a közvetlenül mellette dolgozó néhai Katona István tudatosan felvállalták a kádári örökséget, s meggyőződésük, hogy Kádár János alapjában pozitív szerepet játszott hazánk történelmének alakításában. A Kádárral a hetvenes években politikailag

szembekerült, 1978 óta nyugdíjasként élő Biszku Béla – bizonyos fenntartásai ellenére – ugyancsak tisztelettel adózik a kádári életműnek, s ugyanez mondható el az első titkárral nem túl harmonikus személyes viszonyt ápoló Vass Henrikről is. Szabó István, a TOT volt elnöke, aki a rendszerváltást követően nyugdíjasként is aktív maradt, összességében szintén pozitívan értékelte Kádár János politikai pályafutását, ugyanakkor, különösen az 1956-ot követő néhány esztendővel kapcsolatban, komoly kritikát is megfogalmazott. Mint visszaemlékezéseiből kitűnik, a már elhunyt Huszár István és az 1990 után is aktív Csehák Judit igyekezett inkább bizonyos távolságból, elemző módon, a tárgyilagosságra törekedve közelíteni Kádár János személyéhez és munkásságához. Vitézy Lászlónak adott interjúja alapján Kállai Gyula szavaiból egyértelmű neheztelés olvasható ki Kádár iránt, ez azonban az egykor a miniszterelnöki tisztséget is betöltő veterán pártvezető hetvenes, nyolcvanas évekbeli pályafutása ismeretében talán nem különösebben meglepő. Végül, úgy vélem, érdemes kiemelni a rendszerváltás után is aktív, de kommunista múltjától meglehetősen eltávolodott két politikus, Szűrös Mátyás és Pozsgay Imre Kádárral kapcsolatos visszaemlékezéseit. Úgy vélem, kettejük közül az előbbi az, aki kritikai észrevételei ellenére kedvezőbben értékeli a kádári életművet és Kádár János szerepét abban, hogy Magyarország a szocialista tömb többi államához képest egyfajta magasabb minőséget képviselt. Ezzel szemben a rendszerváltás előkészítésében igen komoly szerepet játszó Pozsgay visszaemlékezéseiben – megítélésem szerint – erőteljesebben bírálja Kádár személyiségét és munkatársaihoz, a többi állami és pártvezetőhöz való viszonyát.

Az egykori állami és pártvezetők emlékezetében és a társadalmi emlékezetben élő Kádár-kép összevetésekor elmondható, hogy azokban gyakran összekapcsolódik egymással Kádár János személyének és a nevével fémjelzett politikai rendszernek a megítélése. A korábbi állampárti rendszerbe való betagozódás vagy azon kívül maradás a rendszerváltás után az egyik meghatározó politikai törésvonallá vált Magyarországon.⁵¹ Ebből a szempontból Kádár és rendszerének társadalmi megítélése ellentmondásos a múlt rendszerbe való bizonyos mértékű integráltságot kifejező kommunizmus-antikommunizmus törésvonal mentén. Legerősebben feltéte-

⁵¹ KÖRÖSÉNYI András–TÓTH Csaba–TÖRÖK Gábor: *A magyar politikai rendszer*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 138.

lehetően az egykori MSZMP-tagok és a rendszerhez egyéb módon, egzisztenciálisan vagy világnézetileg szorosabban kötődő tömegek körében érzékelhető nosztalgia Kádár és a kádárizmus iránt. Közöttük többnyire egyetértés mutatkozik abban, hogy a „létező szocializmus” 1956 utáni magyarországi változatának pozitívumait, a szocialista blokk többi országához képest magasabb életszínvonalat és a privátszféra szabadságának relatíve nagyobb kiterjedtségét Kádár János érdemének tulajdonítják. Bár az 1990-es években a parlamentbe bejutott pártok közül a felmérések a Magyar Szocialista Párt támogatóiról vélekedtek úgy, mint akik leginkább kötődnek a múlt rendszer örökségéhez,⁵² a hivatalos pártpolitika szintjén 1990 óta lényegében csak a parlamenten kívüli (Magyar Kommunista) Munkáspárt volt az egyetlen jelentősebbnek tekinthető politikai alakulat, amely deklaráltnan felvállalta Kádár Jánost és politikai hagyatékát.

A törésvonal másik oldalán azok állnak, akik erős ellenérzéssel viseltetnek a pártállami múlt és annak egykori első embere iránt. Az ő emlékeztükben mint az 1956-os forradalom leverésében oroszlánrészt vállaló és a számos emberéletet is követelő megtorlásokért felelős véreskezű diktátor, elnyomó zsarnok él Kádár János.

Természetesen közel sem azonos az a kép, amelyet a kádárizmusra és névadójára nosztalgiával gondoló állampolgár őriz, illetve az, amely Kádár egykori munkatársainak emlékeiben él. Az általam részletesebben is bemutatott motívumok közül a személyiség és a politikai pályafutás értékelése mind a pártállami vezetők, mind a társadalom emlékezetében hangsúlyosan jelen van; Kádárnak a munkatársaihoz és a többi pártvezetőhöz való viszonya és vezetői stílusa, valamint káderpolitikája azonban természetesen csak az őt közelebbről ismerők visszaemlékezéseiből építkezve válik láthatóvá.

Úgy vélem, a jövőben érdemes lenne alaposabban is körüljárni, hogy az egykori pártállami vezetők emlékeiből létrejött konstrukció mennyiben egyezik vagy különbözik egyrészt a „kádári kisember” fejében élőtlől, másrészt a hivatásos történészek és társadalomtudósok által a rendszerváltás óta megrajzolttól.

⁵² Uo. 138–139.